

İslam, Müslümanlar ve Modern Teknoloji^a

Seyyed Hossein Nasr^b

Çeviren / Translated by
Somayyeh RADMARD¹, Nurettin BELTEKİN^{2c}

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi – İstanbul / Türkiye.

² Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi – Mardin / Türkiye.

Başvuru tarihi: 08 Ekim 2015

Düzeltilme tarihi: 19 Mart 2016

Kabul tarihi: 13 Nisan 2016

Öz

Bu çalışma, modern teknolojinin eko-sistem ve insanların yaşam alanları üzerindeki etkisine ilişkin görüşler içermektedir. Modern teknolojinin eseri olan çevre tahribatı, insanın karşılaştığı en ciddi tehditlerden biridir. Modern teknolojiler aynı zamanda günlük yaşamda geleneksel üretim araçlarının yerini almaktadır. Modern teknolojilerin geleneksel araçların yerini alması insanın manevi selameti açısından endişe verici sonuçlar içermektedir. Modern teknolojinin İslam dünyası üzerindeki etkisi konusunda İslam uygarlığının farklı boyutlarını koruması için öneriler dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Modern Teknoloji ve Etkisi, İslam Dünyası ve Modern Teknoloji, İslami Uygarlığının Boyutları, Makine Üretimi Eşyaların Doğal Dengenin Bozulmasındaki Rolü, Geleneksel El Sanatları ve Manevi Önemi, İslami Şehir Tasarımı, Modern Teknoloji ve İslami Uygarlaşma

^a Bu çalışma, *İslam & Science* dergisinin Prof. Dr. Seyyid Huseyin Nasr ile yaptığı röportajın transkripsiyonuna dayanmaktadır. Çevirinin yapıldığı kaynak için bkz., Nasr, S. H. (2005). *İslam, Muslims, and Modern Technology*. *İslam & Science*, 3(2), 109-127.

^b Professor of Islamic Studies at the George Washington University, Washington D.C.

^c Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Mardin Artuklu Üniversitesi, Artuklu Yerleşkesi, Diyarbakır Yolu 5. km, Artuklu / Mardin / Türkiye.
e-posta: nbeltekin@yahoo.com

doi : 10.18506/anemon.28763

URL: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/anemon>

Copyright © 2013-2016 Muş Alparslan Üniversitesi

Bu makalede incelenen modern teknoloji, sanayi devrimi ve sonrasında özellikle batıda şekillenmiş ve bütün dünyaya yayılmıştır. Bu konunun çok farklı iki boyutu vardır; birinci boyut dünyadaki mevcut gerçek durum, yani şimdi cari olan durumdur. Diğer boyut ise inancımızla ilgili olan, olması gereken ve elbette İslam dünyasıyla ilgili olan durumdur. Bir örnek vermek gerekirse; günümüzde İslam dünyasında, beraberinde güç ve zenginlik getiren her hangi bir teknolojiyi kullanmayan hiçbir hükümet yoktur. Büyük bir ateş gibi dünyayı saran cep telefonlarının yapılan araştırmalar sonucu beyine çok zararlı olduğu tespit edilmesine rağmen, hayatı kolaylaştırdığına inanılan teknolojilerin böylesi olumsuz yönlerine insanların çoğu bugün önem vermemektedirler.

Bu durumda Müslüman ve modern teknolojinin ilişkisini tartışmak yararlı olmayacaktır. Çünkü piyasaya gelen teknoloji türleri –ki çoğu yeni buluşların yapıldığı Batı, Japonya ve birkaç bölgeden pazara gelmektedir- servet, güç ve refahın kaynağı olarak görüldüğünden diğer milletler gibi Müslümanlar arasında da hızla yayılmaktadır. Bu nedenle teknolojinin zararlarını açıklama çabalarımızın hiçbir olumlu sonucu olmayacaktır. Fakat burada modern teknolojinin etkisiyle oluşan çevre tahribatı gibi konuşmaya değer diğer konular da vardır. Olumsuz etkileri gün gibi ortada olan modern teknoloji karşısında Müslümanlar ne yapmalıdırlar? Benim amacım konunun bu boyutunu tartışmaktır ve en önemli meseleler de zaten bu bölümde saklıdır. Şu ya da bu ülkenin nükleer mühendisliğe sahip olup olmadığı ya da sahip olup olmayacağı gibi konuları tartışmayı sürdürürsek, sınırim bu şu an için beyhude bir çaba olacaktır. Çünkü biz, bu konulara açıklık getirilmesi istenen İslam dünyası aydınları olarak, İslam hükümetleri ile şirketlerin teknolojik performanslarına ilişkin konulara müdahale edemeyiz. Ancak üzerinde durulması gereken bazı çok önemli konular vardır. Bu sorunlara bağlı olarak yeni bir bakış geliştirilmeli ve modern teknolojinin ürettiği sorunlar hakkında Müslümanları uyarmalıyız. Ancak Batı’da modern teknolojiye karşı olanlar Asya ve Afrika’ya göre teknolojin zararları konusunda daha bilgilidirler. Bu mesele konuşulması gereken bir öneme sahiptir.

Bu konuda özellikle şu nokta üzerinde durulması gerektiğini düşünüyorum; modern teknolojinin Müslümanlara zararını sadece sıradan insanlar için değil, aynı zamanda İslami görüşe sahip olan insanlar için de değinmeliyiz. Ondan sonra, sorun analiz edilmeli, Müslümanların nasıl bir tavır takınması gerektiği üzerinde durmalıyız. Buna göre yapılması gereken bulunmalı. Müslümanların yapması gerekenler tartışılmalı ve kararlaştırılmalıdır.

İlk aşamada sözcükler tanımlanmalıdır. Teknoloji kelimesi, esasında Yunanca “yapmak” anlamına gelen “techne” kökünden türetilmiş ve sanat anlamında kullanılan “art” ise Latince “yapmak” anlamına gelen “art” kelimesinden alınmıştır. Bu iki kelime Farsça “sanat” ve Arapça “sanai” kelimeleri ile ilişkilidir. Bugün hala Farsça ve Arapçada hem sanat ve hem de teknoloji ile ilgili olarak kullanılmaktadır. İlginçtir ki bugün Batı’da bu iki kelime ayrışma gerçekleşmiş fakat bizde henüz böyle bir ayrışma yoktur. Gerçi günümüzde hurdacılardan aldıkları araba parçalarını birleştiren ve buna sanat diyen heykeltıraşların olmasına

rağmen, Batıda sanat başka bir şey ve teknoloji başka bir şeydir. Bu üzerinde çok durulacak bir sorun değildir.

Modern dünyada gördüğümüz, insan hayatını kuşatan eşyalar bugünkü anlamda teknolojiye karşılık gelmektedir. Hâlbuki sanayi devriminden önce insan hayatı, elle yapılan eşyalar, el sanatları ve sanatsal ürünleriyle çevrilmiştir. Ancak teknoloji kelimesinin Yunanca olmakla birlikte anlamı tamamen değişmektedir, bununla birlikte nitel bir farklılık taşımaktadır.

Sanayi devriminde, yaşanan çok önemli bir olay teknolojinin özünü tamamen değiştirdi. Batı Avrupa’da ve zamanla diğer noktalarda makineler insan için mal üretme aracı olarak yapılmış ve hızla birçok alanda insanın yerini almışlardır. Bu değişim ne anlama gelmektedir? Örneğin, önceden el-Cezir ve diğer Müslümanlar tarafından üretilmiş su değirmenleri ve kompleks saatler vardı. Ama kullanımlar sıradan eşyalar yine el maharetiyle yapılıyordu. Bunların manevi bir değeri vardı. Örneğin, ilginçtir, Müslüman bilim adamlarının yaptıkları karmaşık makineleri eğlence ve oyun olarak görmeleri ilginçtir. Bu makinelerin, üretimin artırılması amacıyla tasarlandığı görülmüyordular.

Böylece, kültürel devrimle birlikte nicel ve nitel değişim de yaşandı. 19. yüzyılda Willam Morris ve Jonah Raskin, 20. yüzyılda Ivan Illich ve Jacques Ellul gibi bazı tanınmış Batı yazarları modern teknolojinin olumuz boyutları hakkında yazılar yazmışlardır ki bu yazıları Müslümanların bilmesi gerekiyor. Ivan Illich “Tools for Conviviality”¹ ve Fransız yazar Jacques Ellul “Technological Society”² adlı kitapları yazmışlardır. Ellul modern teknolojinin insan ruhu ve toplum üzerindeki etkilerine dair önemli eleştirilerde bulunmuştur.

70’lı yılların sonunda Illich’i İran’a davet ettik ve teknolojiyi gerekli gören iktisat, sanayi gibi Bakanlıklardan üst düzey sorumluların katıldığı oturumlar yaptık. Bu oturumlarda Illich geleneksel teknolojinin önemini modern teknoloji ile karşılaştırarak anlattı. Örneklerinden birinde tuvaleti verdi. Eğer Asya ve Afrika’daki insanlar alafanga tuvaleti kullanmış olsalardı dünyanın su dengesini yok edeceklerdi. Bu sözler herkesi şok etti. Bu toplantıda Batı’da en iyi üniversitelerden mezun üst düzey bakanlar vardı. Onların şaşırmasının nedeni Illich’in konuştukları hakkında hiçbir algılarının olmamasıydı. Hâlbuki Pakistan, Arap ülkeleri ve birçok İslam ülkelerinde durum aynıydı.

Öncelikle yapmamız gereken geleneksel teknolojiler ile modern makine arasındaki farkı iyi anlamak zorunda olmamızdır. Geleneksel teknolojiler, bizim elimizin, duygularımızın bir uzantısıdır. Nasıl bedenimiz ruhumuzun bir uzantısı ise, geleneksel teknolojiler de bedenimizin bir uzantısıdır. Oysa modern makine insan üzerinde egemenlik kurar. Bu konunun anlaşılması için bu örneğe dikkat edin; eğer siz İslam dünyasında sanatkâr ustaların olduğu İsfahan, Fas, Şam veya benzer bir bölgeye giderseniz, elinde basit bir kalemle taş ve ağaç üzerine harika geometrik nakışlar yapan kişileri görebilirsiniz. Burada teknoloji ve sanat bizzat ustanın kendisindedir ve kullandıkları aletler oldukça basittir. Ancak eğer Detroit’teki araba fabrikasına giderseniz, oradaki işçilerin yaptıklarının çok azını

bildiklerini sadece birkaç düğmeye basarak işlerini yaptıklarını ve tüm teknoloji becerisi makinelerde saklı olduğunu görebilirsiniz. Bu bir anlamada, insanların sanat ve ustalığı makineye aktarılmasıdır. Şimdi ise bilgisayarlarla bu sürecin ikinci adımı atılıyor. Diğer bir ifade ile insan beynindeki bilgi, makineye transfer edilmiştir. Benim birçok öğrencim artık kelimeleri telaffuz edemiyor. Onlar matematik problemlerini çözemiyorlar; çünkü bilgisayar onlar için hesap yapmaktadır. Makineler giderek sanatkâr ve ustaların el, göz ve fiziki becerilerini yok etmekte ve beyinlerini boşaltmaktadır.

Şimdi modern teknoloji de aynı işleri yapmaktadır. Bu teknoloji sadece ortaçağda ortaya çıkan İran su değirmeninin devamı gibi değildir. Modern teknoloji insan ile üretim araçları arasındaki ilişkiyi değiştirmektedir ve insanın yaratıcılığını öldürmektedir (Yaratıcılığı ve işteki manevi özü yok etmektedir). Modern teknolojinin yaratıcı kısmı, mühendisler tarafından tasarlanan makinelerdir. Uçak, gemi tasarlayanların işlerinde yaratıcılık hala var. Ama özellikle seri üretiminde araç, eşya üreten kişilerin artık yaratıcılıkla ilişkisi yoktur. Bu yüzden modern fabrikalar ve buna benzer yerler oldukça sıkıcıdır. Uzun tatil dönemlerinin fazlalığı bundan kaynaklanmaktadır. Siz geleneksel toplumda neden tatil yapamıyorsunuz. Bu konuyu hiç düşündünüz mü? Tatil yaşamla birleşmiştir. Bugün olduğu gibi hafta sonu tatilleri gerekli değildi. Bugün birçok insan “ben pazartesinden nefret ediyorum, Allah’a şükür ki bugün Cuma günüdür ” şeklinde ifadeler söylenmektedir. Bugün mevcut düşünce biçimi böyledir. Bu düşünce biçimi, makinelerin işin manevi içeriğini boşaltmasının sonucu ortaya çıkmıştır.

İnsanı etkileyen bütün bu olumsuzluklar modern teknolojinin sonucudur. Öncelikle anlamamız gereken ilk şey teknolojinin nötr olmadığıdır. Yani eğer niyetiniz iyi ise teknolojiyi iyi amaçla kullanırsınız; kötü ise kötü amaçla kullanırsınız, önermesi boş bir laftır. Elbette eğer siz iyi birisi iseniz teknoloji de doğru kullanırsınız. Birilerinin üstüne atom bombası atmıyorsunuz ama otomobil kullanırken çevreye zarar veriyorsunuz. Dolayısıyla, şimdi biz küresel ısınmadan dolayı birçok eko-sistemin yok olduğunun farkına varmalıyız. Bu kayıpların birçoğu araba kullanımının artmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden asıl mesele, sadece teknolojinin iyi kullanımı ya da kötü kullanımı sorunu değil. Daha başka şeyler var. Teknolojinin kendisi belli bir 'teknoloji kültürü' yaratmaktadır. Bu kültür, ölümlü bir varlık olan insanın ruhunu acıtıyor ve temeli insan ile eşya arasında manevî bir ilişki üzerine oturan geleneksel toplum yapısını bozuyor. Hâlbuki insanın eşya üzerine uyguladığı sanat, asıl Sanatkâr'ın (el-Sani') sanatının bir yansımasıdır. Allah, Kuran'da “Sani” olarak adlandırılmıştır. O yaratıcı, sanatçı ve yüce Sani'dir ve bize yaratıcı gücü vermiştir. Çünkü biz onun yeryüzündeki halifeleriyiz.

İslam medeniyetinde sanat ve teknoloji; yüksek sanat ve düşük sanat; “sözde” güzel sanatlar –ki bu terminoloji İslami bakış açısına göre tam bir saçmalaktır- ve endüstriyel sanatlar arasında hiçbir ayırım yoktur. Güzel sanatlar nedir? Güzel sanatlar (Fransızca “beauxarts”) terimi dâhil olmak üzere tüm bu terimler Batıda ortaya çıkmıştır. Çünkü sanayi devrimi ile birlikte sanatın gündelik yaşamda kullanımı insan yaşamında yok oldu ve onun yerini çoğunlukla makinelerin çirkin

ürünleri aldı. Geleneksel medeniyetlerde basit bir taraktan edebî şiir yazmaya kadar her şey Allah ile ilgiliydi ve Allah'ın gücü yüce Sanî olarak insan yaşamına yansyordu. Şimdi ise modern teknoloji bu bağı yok ediyor. Kısacası araba süren insan, merhametli de olsa, camiye ya da gece kulübüne gidiyor da olsa, bir yandan çevreyi tahrip ederken, bir yandan ilâhî yaratışla bağını en azından Sanî ismine ayna olma noktasında kesip atmaktadır.

Birçoğumuz hayatın kutsallığının günlük dualarımızı okumakla süreceğini düşünüyoruz. Ben de böyle olmasını isterdim. Evet, bu namazlar dinin direğidir, fakat kutsallık yaşamın diğer alanlarında da olması gerekiyor. İslam'da her işin sembolik ve kutsal boyutu vardır. Tarımda ekin eken birisi tohum atmadan toprağı sürmeye kadar dini ve manevi bir süreç yaşamaktadır. Hâlbuki bugün mekanik tarımda, manevi boyut tamamen yok olmuştur. Hayvanların yük taşıma esnasında kullanımında bile, insan ile hayvan arasında bağ gereklidir. Hayvanlara davranma konusunda hadis de bulunmaktadır. Ancak bu bakış tamamen bu çağda ortadan yok olmuştur. Bugün hayvanlar yük taşıma için daha az kullanılmaktadırlar, ancak bu onlara daha iyi davranılıyor anlamına gelmiyor. Modern teknoloji etkisiyle hayvanlar üzerinde her gün acımasız deneyler yapılıyor. Hatta bu yüzden birçok tür tükenmektedir.

Geleneksel kentlerimiz yapı itibariyle insanlık tarihinin en büyük sanat eserlerindedir. Benim kastım İslami kent tasarımıdır ki hala onların kalıntılarını görebiliyoruz (Allaha şükür şimdi Fas'ta Fez, İran'da Yazd ve İsfahan, Şam'de Emeviye Camii ve Kahire'nin eski bazı bölümlerini de örnek verebiliriz). Bu kentsel tasarımın amacı, beşeri atmosfer yaratmaktır ki onda, din, ticaret, yaşam ve eğitim hepsi birlikte iç içe girmiş ve bütünleşmiştir. Bugün eğlence, gezi olarak adlandırdığımız şey de modern dünyanın sonucudur. Eğlencenin (spor dâhil) günümüz dünyasının önemli bir parçası haline gelmesinin ve bağımsız bir gerçeklik olarak kabul edilmesinin sebebi, işin modern makinelerden dolayı eğlencesiz olması ve kutsallık anlamında tükenmesidir. Çoğu insan için iş o kadar sıkıcıdır ki eğlence hayatı katlanılabilir hale getirmek için bağımsız bir olay haline gelmiştir. Eğlence pratikte birçok insan için dinin yerini almıştır.

Bu konuyu anlatmaktaki amacım, Müslümanların teknolojinin doğasını ve onun zararsız ve nötr olmadığını anlamalarına zemin hazırlamaktır. Modern teknoloji karşısında bazen seçimimizin olmadığı doğrudur. Allah beni şimdiki zaman ve mekâna yerleştirmiştir ben akrabalarımın Kaşan'da yaptığı gibi dört ayaklı hayvanlarla okula gidemem. Bulduğum yerde hiç dört ayaklı hayvan yok ve yol da çok uzak. Bu yüzden araba kullanmak zorundayız. Allah bizim duruma vakıftır. Ama bu da kullandığımız teknolojinin sonuçlarına karşı kör olup ve piyasaya çıkan tüm teknoloji çeşitlerini kullanmamız anlamına gelmemektedir.

Bahsettiğim ve bahsetmediğim bazı ruhsal/manevi unsurların kaybının yanı sıra, modern teknoloji tam anlamıyla ölümümüze yol açabilmektedir. Durum bu kadar basit. Geniş kapsamda doğal çevre tahribatına/bozukluğuna tanık olmaktayız ve her ne kadar ki biz kafamızı karın altına sokarak olanları unutmaya çalışsak da sorun çözülmeyecektir. Sözelimi İslam dünyası, Çin ve Hindistan gibi ülkeler

sanayi bakımından ABD gibi başarılı olur ve Amerika'yla aynı tüketim oranına sahip olurlarsa, o zaman muhtemelen dünya eko-sistemleri tamamen çökecektir. Hatta bu aşamaya gelmeden önce birçok bölge (Avusturya'nın yosunlarından Amazon ormanlarına kadar) korkunç facianın eşiğinde olacaktır.

Bana göre, bugün aydın Müslümanların görevi diğer insanların bu konuya dikkatini çekmeleridir. Bu konu, dünyevi yaşamımız açısından, dünyadaki diğer ferdi konulardan daha önemlidir.

Ben İslami bakış açısına göre önemli olan manevi meseleler veya yoksulluk, iktisadi kriz, siyasi baskılar, diktatörlükler ve devrim meseleleri gibi konular hakkında konuşmuyorum. Bu konuların hiç biri doğal çevrenin tahribi tehlikesinden büyük değildir. Çünkü belirtilen konular, belki tedricen çözülebilir. Ama eğer modern teknolojiden kaynaklanan çevre sorununa hemen dikkat etmesek, diğer hiçbir şeyi çözemeyeceğiz. Ancak Allah iradesi ile müdahale edebilir -biz onun bilgisine sahip değiliz-. Ama beşeri açıdan baktığımızda, ya gittiğimiz yolu birkaç yıl içinde değiştiririz ve yaşarız ya da yok oluruz.

Batı'da birçok insan şöyle söylüyor: "Evet, bu krizin çözüm yolu, yeni teknolojilerin eski teknolojilerle yer değiştirmesidir". Burada ben herkesin tamamen yanlış düşündüğüne inanıyorum. Yapmaları gereken şey modern teknolojinin tam aksine, "tabiatı kutsal kabul eden" bakışı yeniden canlandırmaktır. Aslında Müslümanlar piyasaya gelen her yeni ve yabancı teknolojiyi kullanmamalıdır. Sadece çevreye en az olumsuz etkisi olan teknolojileri kullanmayı tercih etmelidirler. Kabul ediyorum, çevreyi daha az kirleten fabrikaların nispi bir faydası vardır, ama bu fayda modern teknolojinin çevre ve insan ruhu üzerindeki derin etkileriyle karşılaştırıldığında çok azdır. Modern teknolojinin ise olumsuz etkileri var ve bu olumsuz etkiler, diğer birçok yeni teknoloji ile birlikte 10 kat değil 100 kat olmaktadır. Ne kadar çok teknolojiye sahip olursak o kadar çok çevreye olumsuz etkimiz olacaktır.

Yaşam tarzımızı tamamen değiştirmeliyiz. Biz -gezegendeki herkesi kastediyorum- [yaşam tarzımızı] temel bir biçimde değiştirmek ve teknolojiyi başka bir şekilde düşünmek zorundayız. Burada İslam dünyası olumlu bir rol oynayabilir. İzin verin şimdi İslam hakkında özel bir kaç noktaya değineyim. İslam dünyasında eğitilmiş, maalesef dindar, Batıyı hiç sevmeyen ve hatta "fundamentalist" olarak adlandırılan insanlar dâhil herkes teknoloji açısından Batı gibi olmak istiyor. Teknoloji söz konusu olduğunda, en modern Müslümanlar Batıdır. İstanbul'da ya da farklı bir şehirden en sekülerleşmiş Türk'ü ve Suudi Arabistan'da camilerde vaaz veren en fundamentalist Müslüman'ı düşünün; bu iki grubun teknolojiye bakışı neredeyse aynıdır. Onların dünya görüşlerine baktığımızda çok dikkate alınacak tarafları vardır. Onların İslami görüşlerinin farklı yorumları dikkate alındığı zaman, teknolojiye ilişkin neredeyse aynı olan tutumları oldukça ilginçtir.

Şimdi bunun değişmesi gerekiyor. Müslümanlar bu yönde neler yapamayacaklarını ve neler yapmaları gerektiğini algılamalıdır. Müslüman bir

toplumun telefon ya da elektrik kullanma konusunda tercih imkânı yoktur. Bu yüzden olumsuzluklarının farkında olsak da yapamayacağımız şeylerden ve kaçınamayacağımız teknolojilerden konuşmayalım. Biz yapabileceğimiz şeyleri konuşalım.

Müslüman dünyası hâlâ pek çok şeyi koruyabilir. İlk olarak, sözgelimi, tarım alanında çok ciddi bir tehlike olan genetik mühendisliğinden olabildiğince uzak durulmalıdır. Büyük bir tarım sektörüne sahip İran ve Pakistan gibi ülkelerde, mümkün olduğunca tüm metodu değiştiren, genetiği değiştirilmiş tohum kullanan, geleneksel çiftlikleri devralan büyük tarımsal işletmeler benimseme yerine geleneksel üretimin yapıldığı küçük çiftlikleri korumak için çaba göstermemiz gerekir. Ayrıca, genetik mühendisliği desteğiyle yürütülen modern tarım üretimi, reklâm yapıldığı gibi tüm dünyayı doyurma kapasitesine sahip değildir.

İkincisi, İslam kentlerinin geleneksel yapısını ve insan ilişkilerini etkileyen teknolojilerini, taşıma usullerini, enerji kullanımını ve teknolojinin diğer birçok türünü koruyabiliriz. İslami mimarinin ve geleneksel tarım üretiminin korunması, geleneksel teknolojilerin ve daha makul hayat tarzının korunmasında çok önemli rol oynayabilir.

Önüne gelen her şeyi sonuçlarını düşünmeden kabul eden uyurgezer gibi olmamalıyız. Sözgelimi paradoksal bir şekilde son yirmi yılda dünyada cep telefonları hızla yaygınlaştı. İnsanlar cep telefonları çalarken Kâbe'yi tavaf ediyorlar. Bunu teknolojinin en büyük yanlışlarından biri olarak görebilirsiniz. Bu telefonların tıbben birçok olumsuz etkileri de var ancak birçok Müslüman körü körüne Batı kökenli trendleri takip ediyor. Fakat bu ironi karşısında, Müslüman dünya körü körüne Batı teknolojisinden gelen her şeyi kopyalarken, Batı'da az sayıda da olsa bazıları bu duruma karşı uyanıktırlar. En Batı karşıtı olanlarımız bile Batı teknolojisine derin bir güven besliyor. Onlar Batı teknolojisinden gelen her şeyi iyi olarak düşünüyorlar. Bu meseleyi daha derin bir şekilde algılamaya ihtiyacımız vardır.

Bu, yarından itibaren modern teknoloji ile ilişkimizi keseceğimiz anlamına gelmez. Son zamanlarda İngiltere'de bir grup insan tamamen endüstriyel dönemden önceki köyler gibi geleneksel tarım ve doğal suya sahip büyük köyler yaratmıştır. Ne yazık ki, Müslüman dünyanın çoğunun şu anda böyle bir şey tasavvurunda olduğunu sanıyorum.

Bununla birlikte, hala yapabildiğimiz ve yapmadığımız örneğin halı ve mutfak eşyası gibi eşyaların yapımında kullanılan geleneksel teknolojiler, geleneksel sulama sistemleri, mimarlık ile ilgili olarak enerjinin geleneksel kullanımı benzeri çok akıllıca seçenek vardır. Genel olarak, İslam dünyasında, sanata dayalı üretim geleneğini korumak için elimizden gelen her şeyi yapmamız gerektiğine inanıyorum. Geleneğin zayıflaması on dokuzuncu yüzyılda bilimsel gelenek ve eğitim sistemimizin yıkımına paralel olarak sömürgeciliğin etkilerinin önemli sonuçlardan biridir. Sanatlar tamamen yok olmamıştır ancak çok zarar görmüştür.

Örneğin, İran halısı evlerin çok önemli bir unsurudur. Bugünkü halı üretiminde kullanılan renkleri önemli bir kısmının kimyasal olduğu, 1920 ve 30'lardan sonra Almanya'dan ithal edildiği bir gerçektir ama halı üretimi geleneksel sanatın bir türü olarak kalmıştır. Bu halılar sanatkarlar tarafından dokunmuş ve manevi değere sahiptir. İran halısı ayrıca geleneksel İslam toplumunda da çok önemli rol oynamaktadır. Çünkü biz yerde oturuyoruz, yerde namaz kılıyoruz, yerde yemek yiyoruz ve yerde uyuyoruz. Müslümanların çoğu için halısı olan bir alan, oturma odası, yemek odası, mescit ve küçük geleneksel evde herkesin birlikte oturduğu bir aile odası olabilir.

Birçok yerde, sözgelimi Afganistan'ın bir köyünde birçok insanın sadece bir odası vardır ve bütün yaşamını orada geçirmektedir. İran, Pakistan, Fas gibi yerler de böyledir. Öyleyse geleneksel halının, ABD'deki kâr amaçlı sanayi halıcılığına dönüşmesine izin vermemeliyiz. Ne yazık ki, halı üretiminde birinci ülke olarak görünen İran'da bile halı fabrikaları ortaya çıkmıştır. Geleneksel halıların yok olmasını önlemeliyiz ve bu ancak geleneksel teknolojilerin korunmasıyla gerçekleştirilebilir.

Mümkün olduğu kadar geleneksel el sanatlarının böyle bir yıkımını önlemeliyiz ve bu ancak irade söz konusu ise geleneksel teknolojilerin korunması mümkündür. El dokuması kumaş yapımını korumaya çalışmalıyız. Gandi'nin söylediği birçok şey tamamen doğru olmasına rağmen milletin babası sayıldığı Hindistan'da bile alay konusu edilmekte ve kimse dinlemek istememektedir. İktisadi geri dönüşüme dayanan Hindistan ekonomisi yüz binden fazla köyü yok etti, Hindistan'dan geriye ne kaldı? Bu durum bizim için de geçerlidir.

Fas ve Cezayir'de hala harika el dokuma kumaşları üretilmektedir. Fakat İslam'ın merkezi topraklarında el sanatları ve geleneksel teknolojiler gibi diğer birçok sanat tahrip edilmiş, birçok şey kaybolmuştur. Buna karşın Müslüman dünyanın belli bölgelerinde, geleneksel yöntemlerle üretim devam etmektedir ve kaybolmadan güçlendirilmelidir. Hükümetler de geleneksel teknolojilerin korunması için çaba göstermelidir. Bunun gibi projeler Uman, Fas, İran ve diğer yerlerde bulunmaktadır. Bu hükümetlerin lüks eşyanın üretimi yerine geleneksel yöntemle üretilen ürünleri yaymaları gerekiyor ki bir vazo oturma odasının koyulan bir sanat parçası olarak değil, belki gündelik yaşamın parçası olarak alınsın. Benim ve sizin büyük annenizin haftada bir kere hamama gitmek için -bugün birçok kadın ve erkeğin yaptığı gibi- kullandıkları elde dokunan kumaş parçalarının çoğu şimdi dokumacılık müzelerinde saklanmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken nokta, modern teknolojinin ortaya çıkmasıyla birlikte, yaşam kalitesinin artmadığı, aksine düştüğüdür. Giyim, insanların yemek yediği kaplar, yiyeceklerin kendi kalitesi ve kokusu ile kaliteyle ilgili olan birçok konuda daha kötüye gitmiştir. Bu yüzden, insan hayatında geleneksel teknolojilerin hala devam ettiği bu adaları korumak için çalışmalıyız. Bu tür teknolojilerde sanat, bir şeylerin yapımındaki anlam, yapan ve tüketen kişinin memnuniyetiyle birleştirilir. Çünkü el sanatları üretiminde hatta basit bir tarağın yapılmasında bile insani ve manevi değerler/şeyler bulunmaktadır.

Titus Burckhardt, İslam üzerine yazdığı kitabında harika bir hikâye anlatır. Fas'ta basit bir tarak imalatçısına rastlamış. Tarakçı kendisine bu sanatın ilk önce Allah tarafından Hz. Âdem'in oğullarından Seth'e öğretildiğini ve manevî bir derinliğe sahip olduğunu söylemiş. Eğer bu Pazar gidip ve elle yapılmış bir tarak alırsanız, makine ile üretilenden farkını anlarsınız. Hatta Amerikalı bir turist de o farkı anlayabilir. Yüksek teknolojiye sahip Batı toplumunda el ile yapılan bir şeyin daha değerli olduğu düşünülmektedir. Eğer bir ürün elle yapılmışsa ona daha çok para öderler. Hâlbuki İslam dünyasının birçok yerinde, hatta son yüz yıl içinde, işler tam tersine idi. Birçok insan, makine üretiminin elde üretilmiş ürünlerden daha iyi olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu eğilimin yönü değişebilir. Bu yapılabilir. Bu yön değişimi modern teknolojinin entelektüel eleştirisi ile ele ele gitmeli, ilk olarak modern teknolojinin manevî ve semavi boyutundan yoksun olduğuna ve ikinci olarak onun doğal ve insani çevreye etkisine değinilmelidir.

Bu yaklaşıma karşı, günümüzde geleneksel teknolojilere geri dönülemeyeceği sık sık ifade edilmektedir çünkü ihtiyaçlarımız çeşitlenerek arttığından bu teknolojiler büyük ölçekte üretim yapamamakta, sanayi devrimi öncesinden bu yana nüfus müthiş bir artış göstermektedir. Bu tüm asırlar için değil bazı dönemler için geçerlidir; örneğin Hindistan'ın büyük kentlerinde kadınlar hala el yapımı Hint kıyafetleri giyiyorlar. Düşünün, şu anda bu kadınların sayısı yaklaşık 500 milyon ve 200 yıl önce muhtemelen 100 milyon ve 1000 yıl önce 50 milyon idi. Ortaçağda yaklaşık 50 milyon olan tüketici sayısının bugün 500 milyona ulaştığı bir gerçektir. Çünkü bugün 1 milyar olan Hintli sayısının yaklaşık 500 milyonunu kadınlara oluşturmaktadır. Ancak kendi kıyafetlerini üretebilenlerin sayısı da artmıştır. İnsan daha basit yaşam tarzına sahip olsa, eşyaları el ile yapan kişilerin sayısı tüketimlerine orantılı bir şekilde artacaktır. Bu, bir tüketim toplumu oluşturmak için ileri sürülen temelsiz bir tezdır (sözde sağlam ekonomik temellere dayanan).

Tüketim toplumu kendi ihtiyaçlarından fazlasını tüketir. Bu durum, dünyayı yok olmaya sürükleyen sahte ihtiyaçlarından beslenmektedir ve her zaman “nüfusun arttığından dolayı ihtiyaçların arttığı” argümanı ile desteklenmektedir. Bu mutlak bir doğru değildir, çünkü nüfus arttığı zaman, basit araçlar üretebilen kişilerin sayısı da artacaktır ve her zaman makinelere ihtiyaç duymayacaktır. Gerçekten de dünya nüfusunun patlaması, kendi başına modern teknolojinin ürünüdür. Çünkü tıbbî teknolojinin de modern teknolojinin bir parçası olduğuna şüphe yoktur. Modern tıp iki ucu keskin kılıç gibidir; şöyle ki birçok insanın hayatını kurtarmakta, ancak olası nüfus artışıyla ve insanoğlunun doğal çevre üzerindeki daha büyüyen etkisiyle de doğayı yok etmektedir. Bunlar birbirini tamamlamaktadır. Eğer şimdi, yerkürede 6,5 milyar insan yerine 1 milyar insan olsaydı, sadece 45 dakikalık konuşmam süresinde birçok türün soyunun tükenmesi faciası gerçekleşmezdi. Bu bir faciadır.

Bu yüzden, bugün dünyada çok fazla nüfusun olması doğrudur. Ancak daha önce Hindistan'da el yapımı kıyafetleri hakkında söylediğimiz gibi, basit eşyaların üretilmesi için de daha çok nüfus bulunmaktadır. Bu diğer birçok eşya için de geçerli olabilir. Örneğin, İran şimdi 70 milyondan fazla nüfusa sahiptir. Fakat bir

nesil önce 35 milyon idi, 30 yıllık dönem içinde iki kat artmış. Bu İran halısının kullanımının da iki kat arttığı anlamına gelmektedir. Bu konu, devrimden önce ve sonraki hükümet makamlarının söylediği gibi, fabrika üretimi halıların ithali için bahane olabilir. Çünkü nüfus ve onların gereksinimleri artmıştır. Ancak halı dokuyan insanların sayısı da artmıştır. Gerçekten de bugün İran köylerinde, 30 yıl önceye göre daha çok halı dokuyan kişiler olduğunu görmekteyiz. Bu durumda uygun hükümet politikaları çok yararlı olabilir. Ben her konuda böyle yapalım demiyorum. Ancak birçok konuda üretim ile kalite arasındaki bağı korumak için çaba sarf etmeliyiz. Şuna dikkat etmeliyiz ki hayatta mutluluk, daha fazla mal mülk değil, temel gereksinimler temin edilirken insanın sahip olduğunun kıymetini bilmesidir.

Bu nokta çok ilginçtir, çünkü bana yapılan bir başka itiraz da şu: “Sen sağlığa karşısın. Sen buna karşı çıkıyorsun, şuna karşı çıkıyorsun.” Tabi ki ben bu konulara karşı değilim. Her zaman zengin ve fakir insanlar olmuştur. Altı milyar insanın tümü, hiçbir zaman dünyanın yüksek endüstriyel milletlerinin sözde yaşam standardına sahip olamaz (bu durum tehlikeli bir durumdur fakat her zaman vardı). Dünyanın kapasitesi buna yetmez. Modern teknoloji, fakirliği ortadan kaldırması sanıldığı gibi aksine, insanın tabiatla bağı keserek fakirliği çok daha artırdı. Zenginlikler ve yoksullar arasında uçurumu düşününüz. Bugün dünyaya bakın. ABD'deki zengin ve fakirler arasındaki uçurum, dünyanın başka hangi ülkesinde var? Bu ülkede bir şirket yöneticisi yılda 9 milyon dolar kazanırken, aynı şirketteki hademe 10 bin dolar kazanıyor. Bu ABD'de çok yaygın bir durumdur.

Bu uçurum birçok yönden Hindistan'da Britanya hükümeti dönemindeki Hint Maharji ve halkının arasındaki uçurumdan daha kötüdür. Bu konudaki aldatıcı tartışmalardan biri, bir taraftan komünist ve sosyalist iktisatçılar, diğer taraftan kapitalist iktisatçıların hepsinin halkı zenginleştirip yoksulluğu yok etmeyi iddia etmesidir. Bugün bu iş bir yere kadar yapılabilir ama tamamen değil. Yaşanan olaylar da buna şahittir. Modern teknolojiye sahip olan ülkeler, yani kuzey ve diğer ülkelerin yaşamı arasında çok fark vardır. Sözde gelişmemiş ülkelerin teknolojiyi takip etme fikri bu gerçeğe dayanmaktadır ki sanki her zaman, başkalarının yemek masasından kalan yemeklerin artığını yiyorsunuz. Ebettteki bu sözde takip etme fikri durumu iyileştirmeyecektir.

Zenginlik ve yoksulluk konusunu başka şekilde düşünmeliyiz. Doğal yaşama, temiz havaya, dere ve ormanlar arasından akan doğal suya sahip bir köyü düşünün. Bu köyün kendi halkının mutluluğu için New York'un servetine sahip olması gerekmiyor. Mesele burada bitmiyor. Biz mutluluk ve yoksulluğa ilişkin bakışımızı tamamen değiştirmeliyiz. Elbette hiçbir hükümet kendi halkından su, yiyecek ve giyeceği sakınamaz. Benim sözüm bunlara değil. Modern teknoloji bu meselelere yardım edebilir. Ancak gerçek şudur ki modern teknoloji, hırsla ilgilidir; hırs üzerine kurulan modern iktisatla ilgili ve elbette onun sonuçlarını da görüyorsunuz. Bu meseleye burada tartışmaya gerek yok, ancak mutlu bir yaşama ulaşmanın yolunun modern teknolojide olduğunu körü körüne kabul etmemeliyiz.

İslam dünyası Kuran'ın bize öğrettiklerine göre hırsını kontrol eder, olumsuz faktörleri yok eder ve zenginliği adil dağıtırsa, bu işi doğru yapabilir. Evet! İslam'a vefalı kalma şartıyla. Ancak bu da iktisadi adaleti sağlamak için, insan ve üretim şekli arasında var olan bağı göz ardı etmesi anlamına gelmemelidir. İşte bütün mesele budur.

Şimdi asıl noktaya gelelim, "Müslümanların modern teknoloji karşısında tutumları ne olmalıdır?", önce onu analiz edelim. Bu konu çok karmaşık bir konudur. İslam dünyası iktidar mücadelesinde modern Batıyla karşılaştı, yani Batı, İslam dünyasını işgal etmiş ve Müslümanlar onların nasıl hâkim olduğunu anlamaya çalışıyorlar. Onlar Batı'nın modern teknolojisi, bilimi ve yönetim yapısının Batıya Müslümanları sömürme imkânını verdiği inandırıyor. Ve maalesef güç kendisi ile birlikte saygı duygusunu da getirmektedir. Arapça güzel bir atasözü vardır "el-insanu 'abidel-ihsan"; "insan iyiliğin kuldur". Ama maalesef "el-insanu 'abidel-qudrah" diye meşhur bir cümle de var, yani "insan iktidarın kuldur". İnsanın doğası budur. Bu yüzden, İslam dünyası Batının iktidarını görünce, Çin ve Japonya'nın yaptığı gibi kölelik, itaatkârlık ve korkuyla birlikte aşağılık hissine kapılmıştır, 19. yüzyıldan sonra İslam dünyasına engel olmuştur. Hala birçoğumuz bu tutumlarla ilişkilendirilebiliriz.

Aslında geçen 50 yıl içinde, bu aşağılık kompleksine karşı birçok kişi şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştır. (İnşallah gittikçe yok olacaktır) ancak hala büyük ölçüde devam ediyor. Bu aşağılık kompleksi sadece teknoloji ile ilgili değildir; bu daha büyük bir şeyin parçasıdır. Yani bu aşağılık kompleksi Batı kültürünün örgütsel, siyasi, ekonomik ve benzeri güçlerine ilişkin tutum ile ilgilidir, açıkça söylemek gerekirse bunun dini düşünce ile alakası yoktur. Hatta en Batılaşmış Müslümanların çok azı "Hıristiyanlık İslam'dan daha iyidir, çünkü Batı'nın dinidir" söyleyebilir. Ancak aşağılık kompleksi hala diğer birçok alanda bulunmaktadır.

Bu tartışmanın karmaşık hale gelmesinde önemli bir hatanın payı vardır. Geçen yarım asır içinde hatta ondan daha önce, ikinci dünya savaşından sonra, İslam dünyası kendi kimliğini yeniden ortaya koymaya çalışmıştır. Birçok insan "biz artık Batı hayranı değiliz; ancak Batı'da olan olumlu şey teknolojisidir. Biz modern Batı kültürüne muhalifiz; ancak teknoloji nötrdür ve biz Batı teknolojisini takip etmek istiyoruz" demektedir. Eşya üretimi hakkındaki düşünme biçimi ile ilgili en iyi örneği 1960 ve 90'ların ilk yılları arasında Suudi Arabistan'da yapılan eşya ve ürünlerde görebiliriz. Suudiler Batı teknolojisine çabuk boyun eğmişlerdir. Güya teknoloji nötrdür. Aslında bu düşünce daha büyük sorunlardan biridir, bu konuda daha büyük sorunlar var. Ancak bu düşünme biçimi de kendi başına gerçekten çok büyük ve daha tehlikeli bir sorundur. Çünkü en kötü düşünme biçimi, modern teknolojinin kültürel ve ahlaki açıdan nötr olduğunu düşünmektir. Elbette böyle değildir. Modern teknoloji kültürel açıdan muhakkak taraflıdır. Modern teknolojinin insanın kendisi, çevresi, Allah ve manevi dünyası ile ilgili bakışı açısına etkisini ayrı tutamayız.

Ancak hala umut var. Şimdi geleneksel teknoloji ile ilişkili olan İslam mimari ve kentsel tasarım konusundan bahsedelim. 1970’li yılların başında, asırda geleneksel İslam mimarisi konusu ile ilgili ilk konferansı İsfahan’ın modern zamanlarında ben yaptım. Bu konferans için Mısırlı meşhur mimarı Hasan Fethi’yi İran’a davet ettim. Fethi’nin “Building for the Poor/ Yoksullar İçin Bina” adlı kitabının yayınlanması için yardım ettik ve Fethi’nin stili şimdi Mısır’da Fayyum Gölü çevresindeki tüm alanı değiştirdi. Bu değişimler, İsfahan’da yapılan konferanstan sonra başladı ve çok önemli noktaya geldi. Ve bu, bir tür dönüm noktası oldu. Yaklaşık 1970’li yılların başından itibaren, bir dizi Müslüman mimar ve şehir planlamacısı giderek İslami kent dokusunun sadece şahıslar tarafından yapılan binalar ve yapılar değil belki kentsel tasarım olduğunun önemini anlamaya başladılar. Bu konuyla ilgili iki eski öğrencim Laden Bahtiyar ve Nadir Erdalan tarafından “Birlik Kavramı” adlı kitabında “Allah’ın birliği” temelinden yola çıkarak İsfahan ve diğer şehirlerin kentsel tasarımını anlatmış ve bir şehrin kentsel tasarımını manevi ve ilahi (cosmologic ve theologic) içeriklerle birleştirerek farklı işlevinden söz etmişlerdir.

Bugün üzerinden yaklaşık 30 yıl geçti. Bu 30 yıl süresince yaptığımız işler içinde, o dönemde Ağa Han’ın mimari stiline ödüllendirmesi önemliydi. Benim düşünceme göre, Ağa Han’ın mimari alanda ödüllendirilmesi sadece İslam mimari stili ile yapılan binalarla ilgili değil, belki bununla birlikte İslam mimarisi idealini diğer binalar ve yapıları da kapsamasıdır. Bu ödüllendirmenin asıl amacı, hala İslam mimarisi boyutudur. Bu program sayesinde, İslami teknolojileri kapsayan ve İslam kültür ve medeniyetinin önemli bir bölümünü oluşturan İslam kentlerinin tasarımına ve İslami mimariye ilgi giderek artmıştır.

Şimdi ne yapılabilir? İlk yapılması gereken iş, hala yok edilmeyen bölgelerin muhafaza edilmesidir. Gerçek şu ki artık Kahire, Lahor ve Tahran gibi geleneksel bölgeleri yenileyemeyiz. Bu bölgelerin insanları artık Batı olgularına hayranlık duymaktadırlar. Sokakta büyük kavşakların yapılması için güzel geleneksel mahalleleri yok edip şehrin bütün yapısını tahrip etmişlerdir. Kısa sürede bu harabelerin eski haline dönmesi için hiçbir şey yapılamaz. Ancak bu şehirlerde henüz Lahor’da Vezirhan Mescidi, Tahran’ın Büyük Pazarı, eski Memluk ve Fatimi Kahiresi gibi geleneksel yapıya sahip olan bazı mahaller vardır.

İlk yapacağımız iş, bu bölgelerde şehrin yapısını tahrip eden büyük sokakların yapılması ya da bölgenin dokusunu bozan uzun yapı binaların yapılmasını engellemektir. Allaha şükür bu bir yere kadar yapılmıştır. Geçmişe göre durumları daha iyi olan bazı bölgeler var. Bunlar arasında Fas’tan da bahsedebiliriz. 1970’lerde Fas belediyesinin şehrin ortasında bulvar yapmak istediğini düşünebilir misiniz- dünyada araba bulunmayan en büyük şehirler arasındadır- Fas’ı bu durumdan kurtarmak için Titus Burckhardt UNESCO’ya başvurdu ve sonunda Fas Kralı ile anlaşma yaparak kaldırım meselesini sonlandırdı; böylece Fas’ın kurtarıldı. Bugün artık Fas’ta kimse Fas belediyesi gibi düşünmüyor. Bu konuda durum daha iyi olmuştur. Bu yüzden ilk yapmamız gereken iş bu bölgelerin korunmasıdır ki ülkelerimizde özellikle Yazd, Kaşan, Halep gibi küçük şehirler, Suriye’deki muhteşem şehirler ve İran’ın Batısında bazı kısımlar, Yemen’de ve

belki Sind'de Haydarabat gibi Hindistan'ın bazı şehirleri gibi birçok bölgeye hala sahibiz. Bu yapılacak ilk iştir.

İkinci adım; sadece Batı tasarımlarını kullanmak yerine, geleneksel İslami tasarımdan ilham alarak yeni kentler ve köylerin tasarlanmasıdır ve bu durum bir ölçüde gerçekleşmiştir. Arabistan, İran, Mısır gibi bölgelerde eski mimarimiz hızla yok edilirken geleneksel tasarım uygulamalarını çok nadir de olsa gördüğüm için çok seviniyorum. Ancak bu işi yapan mimarların sayısı hala azınlıktadır. Bununla birlikte bu eğilim devamlı olacaktır. Evet! Kabul ediyorum büyük İslami kentlerde bunu yapmak mümkün değildir. Siz İstanbul ya da Kahire'de olanları telafi edemezsiniz. Ancak daha küçük şehirlerde bunu yapabileceğimizi düşünüyorum. İslam dünyasında Şam, İstanbul, İsfahan, Meşhed, Lahur ve hatta Delhi gibi birçok büyük şehirlerde hala geleneksel İslamî mimarı ve kentsel tasarımlar bulunmaktadır. Çünkü Müslümanlar uzun süre oraya hâkimdi. Elbette Kuzey Afrika kentleri de kendi kentsel dokusunu korumakta başarılılar. Hala tüm bu eserleri koruyabiliriz.

Bu görevi yerine getirmek için yeni nesil mimarlar yetiştirmeliyiz. Bugün İslam dünyasında, sadece tek bir geleneksel mimari fakültesi bulunmaktadır. Bu fakülte Ürdün'dedir. Birkaç yıl öncesine kadar sadece Londra'da "Prince of Wales Institute" vardı. Şu anda bile İslam mimari ve tasarım diploması veren hiçbir üniversite bulunmamaktadır. Mimarlık fakültesi varsa bile Batı mimarisi kast edilmektedir. Öyleyse bundan sonra, İslam mimari bölümü olan mimarlık fakültelerinin kurulması için bir değişim başlatmalıyız. Tıp konusunda aynı şey geçerlidir. Biz tıp fakültelerinde, İslam eczacılığı ve tıp eğitimi vermeliyiz. Bununla birlikte, İslam mimari felsefesi eğitimi de verilmelidir. Burada önemli olan dış görünüm değil, İslam kent tasarım ilkelerini anlamaktır.

Örneğin Lahur'un şehir planında, -Lahur kentini ilk kez 1959 yılında gördüğümde Lahur dünyanın en güzel şehirlerinden birisiydi. Ancak 30 yıl sonra tekrar Lahur'a gittiğimde, hayatımın en büyük şokuna uğradım. Çünkü bu şehir düzensiz bir büyümeye kapılmıştı.- İslam mimarisi toplumsal koşulları, geleneksel teknoloji ve ayrıca kozmoloji ve metafizik ilkelerini dikkate almışlardı. Bu şehri tasarlayanlar Lahur'un ikliminin Yazd'in iklimine benzemediğini biliyorlardı. Bu yüzden iklim, toplumsal yapı gibi koşulları göz önünde bulundurmuşlardı. Ancak her şeyden daha önemlisi bu kentler tasarım açısından ortak özelliklere sahiptir. Bu kentlerin hepsi gerçekliğin doğası, kozmoloji ve İslami açıdan Allah ve insan arasındaki ilişkisi üzerine kurulu metafizik ilkelere dayanmaktadır. Bugün genç Müslüman mimarlar bu ilkeleri yavaş yavaş öğreniyorlar. Aslında bu öğrenmeler son yıllardaki birçok gelişme ile birlikte oldu. Bu konuda Titus Burchhardt'a, diğer az sayıda kişilere ve belki de benim çok az sayıda yazılarıma minnettarız. Benim yazılarımda amacım İslam mimarisinin arkasında olan metafizik, felsefe ve ayrıca bunun teknoloji ile ilişkisine değinmekti. Elbette Hasan Fethi gibi nadir mimarlar ve daha sonra Mısır'da Abdul- Wahid al-Wakil, Umar Faruq Arabistan'da Sami al-Angha gibi genç Müslüman mimarlara da borçluyuz. Bu Müslüman mimarlar bu ilkeleri uygulamaya çalışmışlardır. Ben 30 yıl önce İsfahan'da yaptığım konferansa göre daha etkili olacağı konusunda umutluyum. Umut edelim ki,

inşallah bu çaba devam etsin ve Müslümanlar Batı teknolojisini eleştirerek kendi geleneksel çevrelerini koruyabilsinler. Allah'ın varlığı ve koruması hala geleneksel çevrenin üzerindedir. Ayrıca Müslümanların Batı'nın teknolojik araç-gereçlerine karşı daha uyanık ve daha derin bir bilince sahip olmaları hususunda umutluyuz.

NOTLAR

¹Bu çalışma, Şule Yayınları tarafından “Şenlikli Toplum” olarak Türkçeye çevrilmiştir.

²Bu çalışma, Bakış Yayınları tarafından “Teknoloji Toplumu” olarak Türkçeye çevrilmiştir.

ÇEVİRMEN NOTU

Türkçe çevrinin okunması ve düzeltme önerileri için Emel Averbek'e teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Nasr, S. H. (2005). Islam, Muslims, and Modern Technology. *Islam & Science*, 3(2), 109-127.